

Lesoni: Lea Faka-Tonga Uike 3(14/03/22-18/03/22)

Kalasi; Foomu Ono

'luniti: Ngaahi talanoa moóni, talanoa faú, fananga mo e talatupuá

Note

Ko e founga 'eni 'e ala tokoni atu kia koe 'a e Solo Taxaonomy ke toe mahino age ki he anga ho tali 'a e ngaahi fahu'i.

1. Pre-Structural level 0 – kei ta'e mahino pe 'a e ngaue pe kei 0 pe 'a e fakakaukau.
2. Uni-structural level 1 (SL1)- fakakaukau pe 'e taha, pe ko e fakalea 'e taha ko ho'o tali hanga tonu pe 'a e fahu'i, hange ko e 'oatu ke ke tohi mai mai ha hinga 'o ha me'a.
3. Multi-structural level 2 (SL2) – 'oku ke 'omai ha ongo fakakaukau kehekehe 'oku te'eki ke na fekau'aki ka 'oku na kei mavahevahe.
4. Rational Level 3 (SL3) – Ko e ngaahi fakakaukau mei he levolo 2, kuo nau fekau'aki pe fehokotaki 'a ia 'oku ke 'omai ha ongo fo'i fakakaukau kehekehe 'e ua 'o fakakfelave'i kinaua.
5. Extended level4 (SL4) – Ko e taimi 'eni 'osi ho'o fakakfelave'i 'I he skill level 3 'oku ke to e tanaki atu ha fakaukau fo'ou 'oku toe tupulaki atu ia he level 3, 'oku ke toe vavalalo'i ha ngaue ki he kaha'u.

Ngaahi me'ahu'inga ke ke fakatokanga'i :

1. Kakai he talanoa (character)
2. Ngaahi me'a na'e hoko he talanoa (events)
3. Ngaahi tefito'i fakakaukau (main idea)
4. Akonaki 'oku ke ma'u mei he talanoa (Message)
5. Taimi mo e feitu'u na'e hook ai 'a e talanoa (setting)

Talanoa 'o e Kolotau ko Velata

'Oku pehe 'oku 'ikai ke lava 'o fakapapau'i 'a hono taimi na'e langa ai 'a e kolotau ni. Ka 'oku fakafuofua ki he kuonga na'e houhoutu'u ai 'a Tonga ni pea kamata ai ke fakalalahi 'a e ngaahi tau fakalotofonua 'a Tonga ni talu mei hono fakapoongi 'a Tuku'aho 'i he 'aho 22 'o 'Epeleli 1799. 'Oku ngalingali na'e ofi 'I he ta'u ko ia 'a hono langa 'a e Kolotau ko Velata. 'Oku 'ikai ko ha fu'u kolotau lahi 'a Velata. Na'e keli takai 'o loloto pea tanu fakamo'unga takai. Ko hono 'a ko e kelekele mo e 'akau malohi mo e niu na'e to he funga keli. 'I loto hono tafa'aki fakatonga hihifo, na'e langa ai 'a e 'afio'anga, pea na'e me'a ai 'a hou'eiki. 'I he loto kolotau 'oku 'i ai 'a hono feitu'u 'oku ui ko Ha'atu'i, ko e tu'u'anga ia 'o e fale 'afio'anga 'o e Tu'i

Ngaue

Tali 'a e Fahu'i.

1. Fakaha mahino 'a e kaveinga 'o e talanoa.(SL1)

2. Fakamatala'i mahino 'a e feitu'u 'oku fai ki ai 'a e talanoa. SL2
3. Fakamatala'i 'a e 'uhinga fakasosiale mo e fakapolitikale fekau'aki mo e feitu'u ko 'eni 'oku fai ki ai 'a e talanoa. (SL2).
4. Fakamatala'i 'a e faikehekehe 'o e talanoa mo'oni mo e talanoa fa'u 'I ho'o to'o mai ha sipinga mei he talanoa mo'oni mo e talanoa fa'u mei he ngaahi talanoa 'i mu'a. (SL2)
5. Fakamatala'i 'a e fa'ahinga ongo na'a ke ma'u 'I he 'osi ho'o lau 'a e talanoa(SL2)
6. Laaulea ki he me'a mahu'inga na'e 'asi he talanoa ke ako mei ai 'a e to'utupu. SL4)
7. Fakafelave'i 'a e kaveinga mo e feitu'u na'e hoko ai 'a e talanoa. (SL3)

8. Fakama'opo'opo'aki ha'o lau tau'ataina ki he talanoa ke ke fakaafe'i 'aki 'a ho kaunga ako ke nau tui atu ki ho lau tau;ataina ki ho'o lau 'a'au.(SL4)

Talanoa 2. Faka'auha 'e Tupou 1 'a e ngaahi 'otua Hiteni

Fakafuofua ki he 1831 ne tukufolau atu 'a Tupou 1 mo Pita Vi ki Vava'u, ko e fakataumu'a ke fakalotu'i 'a Finau 'Ulukalala. 'I he'ena tu'uta atu ki Vava'u, ne fakahoko 'a e fuofua malanga 'a Pita Vi ki he **falukunga** kakai kuo nau 'osi ului ki he lotu fakakalisitiane 'i he 'aho Sapate. Na'e malanga'aki 'e Pita 'a e folofola 'a e 'Otua kimu'a ia pea fakahoko 'a e fakataha 'a Tupou 1 Pea mo Finau.

Na'a na **felotoi** ai ke faka'auha 'a e ngaahi falelotu fakakuongamu'a pea mo honau ngaahi 'otua. Na'e tu'utu'uni 'e Finau ke 'omai 'a e ngaahi 'otua 'e 7 'o fokotu'u 'i mu'a honau lotolotonga pea ne pehe ange, " 'Oku ou fokotu'u koe 'i mu'a keke fakamo'oni kiate kimoutolu, kapau ko e 'otua koe, pea ke hola, te ke vela he afi 'oku ou teuteu." **Na'e 'ikai ke ngaue ha 'otua ia.** Na'e tu'utu'uni leva 'e Finau ke faka'auha 'a e ngaahi falelotu fakakuongamu'a 'e 18 mo honau fanga ki'i 'otua. Na'e tokolahi 'o e kau hou'eiki pea mo e kakai ne nau kei mamae pe ki honau fanga ki'i 'otua mo hono toputapu pea mo e tukufakaholo. Na'e pehe ko e 'aho 'e 3 na'e maamangia mo 'ahuina ai 'a Ha'afuluhao(Vava'u) hono tutu mo faka'auha 'a e fanga ki'i 'otua mo e falelotu.

Na'e a'u atu foki 'a Tupou 1 ki Makave ki he taha 'o e ngaahi falelotu fakakuongamu'a. 'I he vakai mai 'a e Taula na'a ne pehe ko e ha'ele ange 'a Tupou 1 ke lotu. Na'a ne hu ki he falelotu pea ne hu mai 'o toho 'a e taula ki tu'a 'o lingi ai 'a e vai pelepela pea ne **talakaa'i** 'enau kei tauhi 'a e 'otua hiteni. Na'a ne 'omai 'a e 'otua ki tu'a 'o tatala 'a e koloa fakaTonga ne kofu'aki 'o faka'ohovale kuo to hifo ko e nge'esi fingota ne kofu 'aki 'a e ngatu moe koloa fakaTonga ne hoko ko honau 'otua. Ne 'ohovale lahi 'a e kakai he na'a nau ongo'i ngalivale mo **mo'utafu'ua** 'a e ni'ihii pea kata 'a e ni'ihii. Ne nau tutu ai 'a e falelotu pea mo honau 'otua.

Fehu'i

1. Tohi mai 'a e feitu'u mo e taimi na'e hoko ai 'a e talanoa.(SL1)
2. Tohi mai 'a e 'uhinga 'o e ngaahi lea ni 'I he'ene ha he talanoa.
 - i. Falukunga (SL1)
 - ii. Felotoi. (SL1)
 - iii. Talakaa'i (SL1)
 - iv. Mo'utafu'ua (SL1)
3. Fakamatala ki ha konga he talanoa na'a ke sai'ia ai pea 'omai mo e 'uhinga na'a ke sai'ia ai. (SL2)

4. Fakamatala ki he 'uhinga 'o e fo'i setesi ko 'eni he'ene ha he talanoa, **Na'e 'ikai ke ngaue ha 'otua ia.** (SL2)

5. Fokotu'u mai ha akonaki 'oku ke ma'u pea mo ha poupou mei he talanoa ki he'ene felave'i mo mo'ui 'a e kakai. (SL3)

6. Vavaloi mai kapau ne 'ikai ke faka'auha 'e Tupou 1 'a e ngaahi 'otua hiteni ko e ha tu'unga te tau a'u ki ai he ngaahi 'aho ni. (SL4)

Talanoa 3. Finau mo Tuku'aho.

Ko Tuku'aho ko e Tu'i Kanokupolu. Na'e 'iloa 'a Tuku'aho ko e toko taha angafita'a mo fakapuhopuha'a 'ene to'onga. Ko Finau ko e 'eiki lahi ia 'o Vava'u mo Ha'apai. Na'e feinga 'a Finau 'o fa'ufa'u fono ke lamasi ke fakapoongi 'a Tuku'aho ke sauni 'a e 'ikai ke 'oange 'e Tuku'aho ke pule'i 'a Vava'u 'e heene 'eiki 'a Finau 'Ulukalala 1. Na'e fai 'a e fa'ufa'u ni 'o kafataha 'a Finau mo Tupouniua. Na'a na folau mai ki Tonga ni 'o fakafofonga'i mai 'a Vava'u mo Ha'apai 'a e o mai ki he katoanga 'inasi.

Na'e fakahoko foki 'a e katoanga 'i Mu'a ki he Tu'i Tonga 'a ia ne 'aukolo mai ki ai 'a e Tonga kotoa mo honau fatongia anga maheni he katoanga 'inasi. Na'e 'ikai ha matamata kehe he na'e tokamalie 'a e me'a hono kotoa pe. Ne 'ave pe honau hala pea nau foki leva 'o toka malumu mai he matafanga, 'o hange pe 'oku teuaki ke foki. Ka 'i he valenga e po kuo malolo 'a e kakai he kuo nau hela he faiva mo e ouau 'o e katoanga 'inasi. Ne nau toki totolo mai leva kuo **ma'umohe** 'a e kakai. Ne hu leva 'a Tupouniua ki he fale ne 'I ai 'a Tuku'aho 'o fakananamua 'a e lolo takai 'a e Tu'i . 'Oku lolotonga 'eni 'oku fakapo'uli tu'u 'a e funga 'o e fonua. Na'a ne namu'i pea ne povai'i 'a e toko taha ko ia. Ne **a** hake 'a Tuku'aho 'o ne kaila pea ko hai 'oku ta 'ia Falekaono ne tali atu 'e Tupouniua, " Ko au Tupouniua." Na'a ne kafai ai 'a e 'ulu 'o Tuku'aho. 'I he lava ko ia ne nau hola leva pea ofo hake 'a e kakai ne nau fakapoongi 'a e kakai fefine mo e kakai tangata.

Ngaue

1. Fakahingoa mai 'a e toko taha 'oku fakatefito ai 'a e talanoa. (SL1)
2. Fakamatala ki ha fa'ahinga ongo na'a ke ma'u 'i ho'o lau 'a e talanoa pea 'omai mo e sipinga mei he talanoa ke poupou ki ai. (SL2)
3. Liliu 'a e ngaahi lea ko 'eni ki he ki he tu'i he'ene ha he talanoa.
 - i. a (SL1)
 - ii. ma'umohe(SL1)
 - iii. 'ulu (SL1)
4. Ko e palakalafi 'uluaki 'oku matolu atu ai 'a e ngaahi setesi 'o meimei laine 'e 4. Laine'i 'a e 'uluaki fo'i hala fakakalama 'e nima te ke ma'u pea 'omai hono fakatonutonu.
 - i. (SL1)
 - ii. (SL1)

- iii. (SL1)
- iv. (SL1)
- v. (SL1)

5. Fakamatala ki he 'uhinga ne hala ai 'a e 'uluaki ta 'a Tupouniua 'o 'ikai ko Tuku'aho ne 'uluaki tau ai. (SL2)

6. Fakamatala ki ha akonaki pe ko e fekau 'oku ke ma'u mei he talanoa ko 'eni.'Omai mo ha sipinga mei he talanoa ke poupou ki ho tali. (SL2)

7. Fakafehoanaki 'a e fa'ahinga to'onga mo'ui 'oku ha mai 'i he talanoa pea mo e mo'ui 'o e kakai 'o e kuonga ko ia.(SL3)

8. Fakama'opo'opo 'aki ha'o lau tau'ataina ki he 'ulungaanga ne fakahoko 'e Finau pe 'oku lelei pe 'ikai pe 'oku totonu ke tau kei pukepuke pe 'ikai pea fakahoa mai ki he kuonga mo'ui 'o e kakai he kuonga ni. (SL4)

Ps. Kapau 'oku ke fiema'u tokoni kataki fetu'utaki mai ki he'eku fika telefoni 7205765. Malo 'Ana Vaifo'ou.